

Рада Мандић¹
Александра Поповић
Универзитет у Источном Сарајеву
Педагошки факултет у Бијељини

doi 10.7251/NSK1701252M
удк 314.6(497.6)
Стручни рад

УТИЦАЈ БРАКА НА ДЕМОГРАФСКО СТАЊЕ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

Апстракт: Демографско стање Републике Српске као и код већине балканских земаља није на завидном нивоу. Свједоци смо завршне фазе демографске транзиције коју одликује негативан природни прираштај као посљедица спорог социо-економског развоја и терцијаризације друштва са негативним утицајем на репродуктивни потенцијал становништва. Брак се још увијек високо вреднује у нашем друштву, али с карактером одлагања у све каснијим годинама што са собом носи низ импликација за потомство и кретање укупне популације у држави. Ово истраживање има за циљ анализу демографске ситуације у Републици Српској, да открије како брак као стил живота утиче на рађање како на индивидуалном тако и на глобалном нивоу. Спроведено је анкетно истраживање међу младом зрелом популацијом, како виде садашње стање, који су разлози за остварену или неостварену репродукцију.

Кључне речи: брак, депопулација, репродукција.

Увод

У раду се с теоријског аспекта анализира условљеност нивоа репродукције, па самим тим и фертилитета, наталитета и старења становништва брачним понашањем. У Републици Српској се још увијек највећи број рођења реализује у брачној заједници.

Брак као институција у нашем друштву још увијек је социјални оквир репродукције, док у постраницационој етапи развијеног дијела Европе постепено губи своју вриједност. Рађање дјете се жели и ван брака и стабилне заједнице и ако су наши крајеви обиљежени браком као стилем живота којем се тежи. Међутим савремена истраживања показују да се брак у појединим државама оцјењује као негативна компонента у смислу самостваривања, професије и личне слободе као што је случај у Холандији гдје 37.5% жена не жели уопште да рађа.

Намјера овог истраживања је да покаже и објасни свестрани утицај брака на кретање демографских параметара посљедњих 20 година. Значај брака на нивоу рађања може се објаснити и кроз теорију Малтуса (1798) који је заговарао рађање због убрзаног популационог раста. Његова теорија промишља одрицање брака и

¹ rada.mandic@pfb.ues.rs.ba

његово одлагање што самим тим утиче на смањење фертилног периода (ефективно рађање унутар групе жена од 15-49 год.) и могућности зачећа. Да ли Република Српска слиједи Малтусов приједлог након 218 година?

Демографска обиљежја Републике Српске указују на недовољно рађање, смањене стопе наталитета, све касније ступање у брак, одлагање рођења првог дјетета, старење популације смањење удјела младих фертилних жена, трајног напуштања села и прилагођавања породице модерном животу у граду чиме се нарушава и улога жене као носиоца репродукције, што за посљедицу има смањење броја становника.

Методологија

Циљ истраживања базирао се на испитивању свестраног утицај брака на кретање демографских параметара. Према подацима виталне статистике карактер брачне заједнице биљежи висока просјечна старост супружника у Српској с тенденцијом одлагања рађања, што директно утиче на фертилитет датог простора.

Хипотеза рада заснована је резултатима који указују да је брак још увијек стил живота којем се тежи и да као такав утиче на рађање како на индивидуалном тако и на глобалном нивоу носећи са собом низ импликација за будуће кретање демографских параметара у Републици Српској.

Резултати датог истраживања указују на проблеме недовољног рађања испод нивоа потребног за просто обнављање генерација које настаје као посљедица смањене популарности брака, повећања удела старијих лица што директно утиче на смањење фертилних старосних група, а самим тим и на смањење фертилитета.

У раду су примењене квантитативне и квалитативне методе прикупљања података. Демографска динамика у истраживању представљена је на бази узорака младих репродуктивних жена. Анкетним истраживањем обухваћена је 181-а породиља у Републици Српској у плоднијем репродуктивном добу од 21 – 40 година старости. Анкетни упитник садржавао је општа питања о репродуктивном понашању породиља како би се оцјенило постојеће и прогнозирано будуће кретање становништва. Обрада и интерпретација података представљени су математичко- статистичком и дескриптивном методом уз помоћ рачунарског програма *Microsoft Excel*.

Условљеност брака годинама старости супружника

Брак је институција која се у нашој држави још увијек високо вреднује на скали приоритета. Према подацима виталне статистике карактер брачне заједнице биљежи висока просјечна старост супружника која предствља детаљну слику планирања породице у Републици Српској с тенденцијом одлагања рађања, што

директно утиче на фертилитет датог простора. Међутим неријетка је појава ванбрачних заједница, што због модернизације друштва, каријере, личних амбиција и др. што указује и на додатни проблем да се доста индивидуа одриче репродукције до краја живота.

Број склопљених бракова је варирао из године у годину, али се с правом може рећи да је њихов број посљедњих година у знатном паду. У периоду 1998-2014. године укупно је било 116 885 венчања, или у просјеку 6876 сваке године.

Највише склопљених бракова је било 1999. године (8.187), а најмање 2012. године (5.326).

Табела 1. Број склопљених бракова у Републици Српској у периоду 1998-2014. године

Година	Склопљени бракови	Разведено бракови
1998	7477	801
2000	8003	749
2002	7233	848
2004	7775	637
2006	7816	635
2008	6401	317
2010	5767	517
2012	5326	878
2014	5823	1106
Укупно	116885	12467

Извор: Статистички билтен- Становништво: 10, 14 и 19. Завод за статистику Републике Српске.

Укупан број развода за дати период креће се око 12 467 с просјечно 733 развода годишње. Просјечна стопа нупцијалитета је у анализираном периоду у константном паду. Иако је било доста варирања, она се креће у интервалу од 4,6‰ (1998) до 4,38‰ (2014). Према најновијим резултатима пописа с обзиром на укупан пад броја становника стопа нупцијалитета је повећана. У 2015. год на 1170342 становника брак је склопило 5895, што значи да се стопа нупцијалитета повећала са 4,38‰ на 5,03‰, али и сњом број развода на 1143, тј. у односу на претходну годину када је било 1106 развода укупно.

Граница склапања брака у Републици Српској је помјерена, па је 2014. године највећи број бракова остварен од 25-29 и жене и мушкарца у односу на 1998. када се тај интервал кретао од 20-24 године. Жене се у просјеку удају са 27,8 година, а мушкарци жене са 31. Поред економских разлога све каснијег склапања брака утиче још низ других фактора, а то је прије свега образовање, односно данас се школује већи број младих него у касним деведесетим.

Табела 2. Први брак према просечној старости мушкараца и жена у Републици Српској у периоду 1998-2014. Године

Год.	пол	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55+
1998	ж	1032	3070	1660	754	331	119	146	78	151
	м	55	1862	1414	1552	732	294	166	96	257
2000	ж	1087	3299	1840	764	444	226	164	107	141
	м	69	2016	2689	1496	793	379	205	119	299
2002	ж	1085	2812	1675	696	327	196	180	108	132
	м	89	1776	2489	1265	671	346	209	125	258
2004	ж	1072	2966	1893	803	372	254	147	1212	144
	м	100	1930	2633	1354	719	398	223	147	271
2006	ж	927	2831	1982	909	424	267	179	124	160
	м	95	1653	2656	1451	761	445	248	160	317
2008	ж	779	2283	1752	707	337	188	125	100	125
	м	68	1309	2275	1322	591	306	190	114	226
2010	ж	577	1880	1866	693	279	151	106	78	135
	м	56	1026	2127	1354	533	217	149	106	199
2012	ж	445	1601	1814	742	295	123	107	67	114
	м	38	843	1945	1291	521	235	145	94	214
	ж	491	1589	1912	941	375	190	135	87	103
	м	48	832	2013	1513	606	299	191	130	191

Извор: Статистички билтен- Становништво: 10, 14 и 19. Завод за статистику Републике Српске.

Жене раније склапају бракове од 15-20 године, док су мушкарци чешће ступају у брачну заједницу у каснијим годинама од 25- 29 и даље. Одлагање брака са собом носи последицу отежаног зачећа и природним и технолошким путем, јер се истовремено с годинама живота супружника смањује и плодност.

Пораст година старости оба партнера при склапању брачне заједнице, пораст броја разведених бракова и инциденције неударних и нежењених, под њиховим непосредним утицајем брак је мање универзалан, ступање у брак касније, разводи чешћи, заснивање брачне заједнице ређе и краћег трајања, а алтернативне форме заједништва мушкараца и жене све бројније и дужег трајања. Отуда су брачне варијабле постале важни узроци ниске и недовољне плодности становништва (Рашевић, 1999).

Како наводе Бонгартс и Лоример постоји више детерминанти природног фертилитета. По Лоримеру то су фактори биолошке природе, а по Бонгартсу фактори индивидуалног понашања. Бонгартс (1993) наводи 6 детерминати фертилитета а то су: старост при ступању у брак, учесталост сексуалних односа, године у којима особа постаје неплодна, постпартални стерилитет, интраутерини морталитет и биолошке грешке у зачећу.

Условљеност фертилитета и брака најбоље се објашњава кроз старосни модел фекондитета по Лоримеру истичући хетерогеност зависну од животног циклуса и губитка плодности, 90% жена остаје плодно до 27,5 год. 70% у 40-им и ни једна у 50-им.

По њему, при просјечном ступању у брак са 20–25 година репродуктивни капацитети се смањују за 10,6%, а при ступању у брак са 28–25 година, смањење

је чак 44,2%. Стога ниво фертилитета у некој заједници може бити под великим утицајем одлагања брака, уколико оно достигне масовне размјере (Децевић, 2004). Ван де Ка сматра пад фертилитета испод нивоа потребног за просто обнављање генерација условљено настаје као посљедица смањене популарности брака.

Утицај брака на природно кретање становништва

Пратећи природно кретање становништва од 1998. године Република Српска билијежи негативан тренд у порасту броја становника. Од протеклог попису 1991. до посљедњег који је спроведен 2013. након 22. године, евидентно је смањење броја рођених, пораст броја умрлих, због пољедице све већег удјела старих лица у популацији.

Повећање удјела старих лица доводи до смањења удјела фертилних старосних група што на крају делује на смањење фертилитета (Нејашмић, 2012).

Тренутна стопа природног прираштаја је негативна и указује на поремећаје у виталним структурама становништва, са низом негативних посљедица (Маринковић, 2012).

Промјене природног кретања становништва у Републици Српској указују на проблеме у демографском развоју, а посебно на убрзано ширење депопулације, односно феномена недовољног рађања. Хронолошки праћене стопе природног прираштаја од 1998. год. па до данас указују да је протекли период претрпио огромне промјене у броју становника.

Укупној депопулацији треба придодати још и фактор негативног миграционог салда као посљедица ратних збивања током 1991. године. Са простора Босне и Херцеговине одселило се око 1,6 милиона становника

Поражавајуће чињенице је та да демографски процес у Републици Српској тежи ка константном паду броја становника, и да ниједан град и општина у протеклих пет година заредом нису имали позитиван природни прираштај.

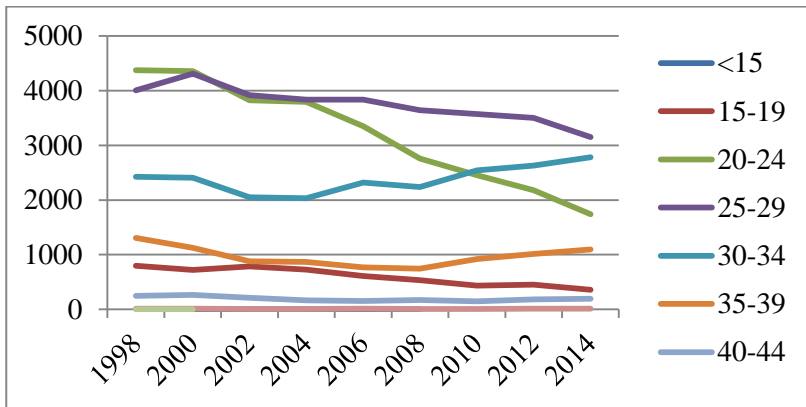
Табела 3. Природно кретање у Републици Српској за период 1998 -2014.

Година	Број становника	Живорођени	Умрли	Природни прираштај
1998	1428798	13.527	12.469	1.058
2000	1428899	14.191	13.370	821
2002	1454802	12.336	12.980	-644
2004	1449897	10.628	13.082	-2.454
2006	1443709	10.524	13.232	-2.708
2008	1437472	10.198	13.501	-3.303
2010	1433038	10.147	13.517	-3.370
2012	1429290	9.978	13.796	-3.818
2014	1326991	9335	14409	-5.074
2015.	1170342	9357	15059	-4.872

Извор: Статистички билтен- Становништво: 10, 14 и 19. Завод за статистику Републике Српске.

С обзиром да је просјечна стопа наталитета 1998. године износила 9,8%, и тада је констатовано да овај простор спада у ниско наталитетна подручја, али с позитивном стопом природног прираштаја, јер већ од 2002. године број умрлих је већи од броја живорођених, међутим данашње стање указује на много лошију ситуацију у демографском смислу јер је данас стопа у 2015. години износила 7,99%.

У наредном графикону можемо погледати број рођења по старости мајке од 1998- 2014. године.

Графикон 1. Дистрибуција броја живорођених по годинама старости за период 1998-2014.године (Извор: Статистички билтен- Становништво: 10, 14 и 19. Завод за статистику Републике Српске.)

Највећи број рођења оставрен је управо између 25 и 29 година живота али и он од 2002. године биљежи пад. Мајке старости од 20-24 године су биле водеће у рађању до 2000. године. Удио рођених у каснијем репродуктивном периоду од 30-34, и 35-39 година почиње од 2004. године док константу биљеже жене старости 50. и више године са рађањем од 0-2 дјецe.

Ван де Ка сматра да пад фертилитета испод нивоа потребног за просто обнављање генерација условљено настаје као посљедица смањене популарности брака. Данас је и све већи број ванбрачних заједница у којима се остварује потомство, што указује на смањену везу нупцијалитета и фертилитета што у просјеку износи 16% од укупног броја живорођених у Републици Српској.

Табела 4. Живорођени ван брака

Год.	Живорођени ван брака
1998.	1485
2000.	1371
2002.	1415
2004.	1522
2006.	1663
2008.	1569
2010.	1543
2012.	1549
2014.	1498

Извор: Статистички билтен- Становништво: 10, 14 и 19. Завод за статистику Републике Српске.

Међу најзначајнијим разлозима евидентног смањења броја рођених је тај што се жене све више одређују за материнство у каснијим годинама, због каријере, образовања, посла али и каснијег ступања у брак. Прво дијете у Републици Српској се најчешће рађа у 27. години живота, па тако и највећи број рођених је у петогодишту од 25-29 године старости мајке. Међутим у претходним годинама је било оптимистичније, јер су се бракови склапали врло рано и у просјеку највећи број рођења се остваривао између 20-24 године живота. Овом феномену треба придодати и бројне промјене у репродуктивном понашању младих али и савременим трендовима у свијету, од модернизације и урбанизације до најезди младог репродуктивног становништва у градове. Тиме се нарушава стопа фертилитета сеоских домаћинстава који су до недавно били главни нисоци репродукције и ствараоци домаћинстава од 5 и више чланова.

Временом је дошло до поремећеног "брачног тржишта". Јавља се мањак жена, јер је младо женско становништво више исељавало у веће градове, док су мушкарци у већем броју као насљедници остајали на пољопривредним имањима. Ова појава добија посебну димензију ако се има у виду чињеница да се у Српској око 85% дјеце рађа у браку (Раšалић, 2015).

Данас смо суочени с чињеницом да савремену породицу чине родитељи и њихово двоје дјеце, а да је треће ријетка, а четврто још ређа појава у друштву.

Посматрајући стопу фертилитета на индивидуалном нивоу, жене у просјеку рађају испод 1,5 деце у породици, што је 30 % мање у односу на потребан број живорођених за просту обнову генерација и потребног удјела од 2.1 детета по жени. Свака жена треба да се надомјести макар једним женским дјететом у фертилном периоду како би обезбиједиле просту репродукцију становништва или макар да се изједначи број живорођених и умрлих.

Резултати анкетног истраживања

Овим истраживањем обухваћене су фетилне жене (181) од 21- 40 година старости. Уважавајући мишљења младог зрелог становништва као носиоца репродукције и његовог будућег кретања дошли смо до сљедећих закључака.

Већина испитаница је у браку (81,76%), затим (9,39%) живи у ванбрачној заједници и (8,83) % је разведено.

Године старости при ступању у брак указују на поменути профил, 42,55% је имало између 25-29 година, 29,83% старости 20-24, и 11,04 % старости 30-34 године. Према структури датих одговора констатује се да се највећи број испитаница односно 42,55% одлучио да заснује брачну заједницу у каснијим годинама, па самим тим и одлагање рођења првог дјетета настаје као посљедица те одлуке.

На питање колико дјеце имате највише одговора било је једно дијете (43,09%), затим двоје (39,77%) па троје (17,12%), четврто дијете у породици у свом случају представља непознаницу.

Прегледом ставова испитаника о жељеном броју дјеце уочава се да већина преферира двоје (40,88%) или троје дјеце (39,22%) док само (8,28%) као идеал породице жели четврто дијете, а само (6,07 %) жели једно. Не забрињава само чињеница да данашње савремене мајке не желе много дјеце, већ и то да у све каснијим фертилном добу губи способност за репродукцију како природним тако и потпомогнутим путем.

Разлози на неостварен жељени број деце и касније ступање у брак пронашли смо у сљедећим факторима: незапосленост утиче са (47,51%), (18,23%) лична слобода, недостатак стамбеног простора са (24,86%), политичко и економско стање у држави с учешћем од (13,81%) као и разлози друге природе са (2,7%). Из структуре датих одговора видимо да није само економска цијена родитељства лимитирајући фактор успореног развоја породице већ са спрегом осталих битних чинилаца доводи до незадовољства како на индивидуалном, а тако и на глобалном нивоу.

Када би се отклонили негативни узрочници одложеног и недовољног рађања примјеном одређених стимулативних мјера испитанице су се изјасниле да би олакшале да имају жељени број дјеце и то њих (49,18%), независно од мјера не желим више рађати је потврдило чак (26,51 %), а (24.30%) вјероватно би ми помогле да се одлучим на треће дијете.

Закључак

Брак као регулатор плодности и носиоц рођења у још дјелимично традиционалном друштву какво је у Републици Српској, настоји да обезбједи рађања унутар законски реглисаних заједница. Нерјетко се сусрећемо са ванбрачним и нестабилним облицима заједница, али с модернизацијом друштва

брак као стил живота постаће све мање универзалан и продубиће постојеће репродуктивно незадовољство. То показују и чињенице да се стално повећавају године старости при ступању у брак, благи пад стопе нупцијалитета и пораста диворцијалитета.

Одлагањем брака са собом носи и одлагање рађања првог дјетета, смањујући дужину фертилног периода, а самим тим директно утиче на цјелокупну демографску слику Републике Српске коју одликује депопулација, уобразно старење и негативан природни прираштај. Да ли ћемо у будућности пратити Малтуса или ћемо се водити изреком да су „људи највећа вриједност“ и препустити демографску будућност наше државе генерацијама које су рођене ван економског благостања, суочене с бројним потешкоћама како материјалне тако и духовне вриједности.

С обзиром на демографску стагнацију, системом мјера популационе политике како државних тако и локалних лидера треба стимулисати носиоце репродукције како би се спријечиле даље негативне импликације на наталитет и цјелокупни опстанак једног друштва. На пољу демографског „назадовања“ намеће се неопходност реаговања на измјену репродуктивног понашања младих како би се популаризовао брак, а с њим и форма вишечлане породице.

Литература

- Blagojević, M. (1991). *Žene izvan kruga: profesija i porodica*. Beograd: ISI FF (Institut za socioloska istrazivanja Filozofskog fakulteta)
- Blagojević, M. (1997). *Roditeljstvo i fertilitet: Srbija devedesetih*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta, str 90-144
- Bobic, M. (2007). *Demografija i Sociologija: Veza ili sinteza?* Beograd: Službeni Glasnik; str 140-145; 209-222,
- Bobić, M (2003). *Brak ili/i partnerstvo; demografsko-sociološka studija*. Beograd: ISI FF i Čigoja Stampa, str 7-85.
- Децевих, М. (2004). *Значај брачности за ниво фертилитета*. Београд: Демографија, књига 1. Географски факултет Београд.
- Маринковић, Д. и сар. (2008). *Анализа демографске ситуације и спровођења пронаталитетних мјера и активности у Републици Српској: пројекат научно истраживачког студија*. Бања Лука, министарство за породицу, омладину и спорт Републике Српске.
- Marinković, D. (2015). *Demografska slika Republike Srpske na početku XXI vijeka*. Akademija nauka i umjetnosti Republike Srpske. Banja Luka: Knjiga XXXIV. Odjeljenje medicinskih nauka- knjiga 10, pp 15-34.
- Marinković, D. (2012). *Demografska politika u Republici Srpskoj - stvarnost i potrebe*. Banja Luka: Akademija nauka i umjetnosti Republike Srpske.; Knjiga XXIII, odjeljenje društvenih nauka-knjiga 27, pp 934-948,

- Nejašmić, I. (2012). *Posljedice budućih demografskih promjena u Hrvatskoj*. Zagreb: Acta Geographica. Croatica, vol. 38 (2010.–2011.), 1–14.
- Malthus, T.R. (1798). *An Essay on the Principle of Population*. Chapter II, p 19 in Oxford World's Classics reprint
- Pašalić, S., и сар. (2006). *Demografski razvoj i populaciona politika Republike Srpske*. Bijeljina IP Mladost, 1-184.
- Pašalić, S., и сар. (2015). *Posljedica budućih demografskih kretanja u Republici Srpskoj*. Бијељина: Novi Ekonomist, časopis za ekonomsku teoriju i praksu, Fakultet poslovne ekonomije.
- Парант А. Становништво и популациона политика: Француски модел. Београд Становништво 1, демографска политика и развој. 2008. 1р. 7-39
- Рашевић М. (2008). *Феномен недовољног рађања и образовни систем*. Београд: Зборник Института за педагошка истраживања.. Вол. 40, 1: 192-206.
- Рашевић М. (1999). *Планирање породице као стил живота*. Београд: Центар за демографска истраживања, Институт друштвених наука. *Статистички билтен- Становништво: 10, 14 и 19. Завод за статистику Републике Српске*.
- Werhemair- Baletić A. (2005). *Polazišta za populacijsku pronatalističku politiku u Hrvatskoj*. Zbornik radova Ekonomskog fakulteta u Rijeci. Časopis za ekonomsku teoriju i praksu..vol.32, no 2: 217-23

Rada Mandić
Aleksandra Popović

MARRIAGE IMPACT ON DEMOGRAPHIC SITUATION OF THE REPUBLIC OF SERBIAN

Summary

The demographic situation of the Republic of Serbian as well as in most of the Balkan countries is not satisfactory. We are witnessing the final phase of demographic transition characterized by a negative natural increase as a consequence of the slow socioeconomic development and tertiarization of society with a negative impact on the reproductive potential of the population. Marriage is still highly valued in our society, but with the character of all the delays in later years it carries a number of implications for the offspring and the movement of the total population in the country. This study aims to analyze the demographic situation in the Republic of Serbian, to find out how marriage as a life style affects how the birth of the Individual and global level. A survey was conducted among the young population of mature, how they see the current situation, what are the reasons for the realized or unrealized playback.

Key words: marriage, depopulation, reproduction.